

NĚKOLIK POZNÁMEK K HEIDEGGEROVU POJETÍ „ČIN- NOSTI“

JAROSLAV KUDRNA, Katedra historie FF, Brno

S interpretací Heideggerova díla byla vždy spjata řada problémů, a to již v době, kdy vychází jeho ústřední spis *Bytí a čas* (*Sein und Zeit*). Jak mohl dospět Heidegger k faktickému překonání běžných idealistických hledisek tehdejší filozofie a vystoupit s ideou lidské aktivity, která v mnohém připomíná řešení, jež bylo běžné ve filozofii německého pokantovského idealismu a jež v mnohém představuje jakousi reakci na pojetí mladých Marxových spisů (viz 1, s. 98—101; 2; 3, s. 101—119; 4; 5, s. 83; 6, s. 118—141)? S touto myšlenkou přišel již několik let po vyjití ústředního Heideggerova spisu H. Marcuse, který se navíc pokusil podat i interpretaci Hegelovy *Fenomenologie ducha*, a to na základě pojmů obsažených v Heideggerově díle. A navíc heideggerovskými „kategoriemi“ — pojmu zde používám nepřesně — i modifikovat kategorie historického materialismu.

Již Husserl jasně cítil, že Heidegger vnesl do jím koncipované fenomenologie něco, co přesahovalo její původní rámec a v podstatě se od Heideggera distancoval (3, s. 52). Heidegger se však svým pojetím vzdálil i od antropologických hledisek Maxe Schelera a přinejlepším se považoval za pokračovatele pozdního Diltheye.

Značné nejasnosti vzbuzují i Heideggerovy politické postoje po převzetí moci fašismem. Z toho vyplynulo i pozdější distancování se některých žáků (H. Arendtová, K. Löwith) od něho a jejich pozdější kritiky. Heideggerův vliv po druhé světové válce byl překvapující především ve francouzském myšlení — máme zde na mysli J. P. Sartra a Merleau-Pontyho —, souvisící se vznikem existencialistické filozofie. A to bylo právě v době, kdy byl Heidegger postižen denacifikačními opatřeními v tehdejší francouzské okupační zóně a dokonce vystěhován ze svého bytu ve Freiburgu.

V šedesátých letech znovu pak oživuje tendence přiblížit Heideggerovi marxismus, lépe řečeno vysvětlit řadu jeho řešení jako reakci na Lukácsovův spis *Dějiny a třídní vědomí*, který vznikl o něco dříve než *Bytí a čas* a jež prý Heidegger pravděpodobně znal. Skutečně je spíše prokázána Heideggerova znalost Lukácsových předmarxistických prací, kdežto v prvním případě se však důkaz nepodařil, i když se zde vtírají některé analogie (6, s. 128—141).

V poslední době se v literatuře zaměřila pozornost na prozkoumání širší filozofické základny, z níž Heidegger vyšel, a byl zvláště objasněn vliv neoscholastické filozofie a filozofie scholastické na Heideggera. Její znalost jasně vyplývá z Heideggerovy habilitační práce o kategoriích Dunse Scota (6, s. 41—50). Přitom toto pozadí poněkud překrývá vliv

bádenské školy (Rickerta) a protestantské teologie a filozofie, vycházející z protestantismu (Kierkegaard). V poslední době jsme dokonce i svědky pokusů spojit Heideggera s jakýmsi lidovým katolicismem, který měl blízko k lidovému baroknímu kazateli Abrahamovi a Santa Clare. Navíc pak byl Heidegger jaksi vtažen do sporu západoněmeckých historiků o fašismus (Historikerstreit).

O Heideggerovi vskutku negativně svědčí některé dokumenty, např. jeho rektorská řeč, v níž se jako rektor freiburské univerzity identifikoval s fašismem, a i několik dalších projevů. Proti těmto skutečnostem je ovšem možno uvést, že se Heidegger po devíti měsících vzdal své rektorské funkce a prakticky do politického života více nezasahoval. Ne plně prokazatelný je pak pokus promítnout Heideggerovi pro-fašistické attitudy do jeho starších spisů, to je do *Bytí a čas* a i do spisů, jež vznikají po r. 1934; tak jeho pojetí Nietzscheho se podstatně liší od interpretace fašistických filozofů a u Heideggera se nikde nevyskytují prvky rasistické.

Přesvědčivější je argumentace, že Heidegger byl jako venkovan vzdálen městské civilizaci a jeho interpretace buržoazní společnosti je proto omezená, a že uvolnil půdu radikálním pravicovým postojům tím, že ze svého díla eliminoval etiku, jež by mohla sloužit jako nástroj proti fašistické libovůli. Heideggerovo pojetí vrženosti člověka, jeho pojetí osudu (Geschick) spíše podpořilo relativismus ve vědomí jednotlivce a jeho adaptaci fašistické diktatury (7, s. 96—114).

Je nepochybné, že všechny diskuse, jež se vedou již desítky let, vypreparovaly různé aspekty Heideggerova díla a možnosti jiné, komplexnější interpretace spisu *Bytí a čas*, spisu, který se již po svém prvním přečtení jeví jako nejednotný a je různé úrovně (8, s. 66—72).

V přístupu k němu si musíme být vědomi několika hledisek. Předně, že Heidegger vychází z hermeneutiky, s níž se setkal u Rickerta a Diltheye, již však více než pozdní Dilthey pročlenil husserlovskou fenomenologií. Hermeneutika má u něho umožnit samotný přístup k bytí, tedy uchopení smyslu a významu bytí. Přitom se filozofie jeví Heideggerovi jako univerzální fenomenologická ontologie, jež vychází z hermeneutiky bytí zde (Dasein).

Nás zde bude nyní zajímat spíše konkretizace hermeneutiky, jež přesahuje i pozdního Diltheye. Projevuje se to především v pojetí přirozeného světa. Přirozený svět, můžeme-li zde použít tohoto pojmu, není světem věcí, nýbrž světem, s nímž jsme ve styku. Svět je tedy nemyslitelný bez jednotlivce. Porozumění se pak ztotožňuje s původním vztahem ke světu, pro nějž Heidegger razí pojem obstarávání (Besorgen), které se mu na několika místech překrývá s pojetím práce. V této souvislosti operuje Heidegger s prvky pracovního procesu. Máme na mysli jeho pojetí nástroje (Zeug) a díla (Werk).

Všimněme si nyní, jaké důsledky v tomto směru Heidegger vyvozuje. Pokud se týká nástroje, není chápán jako res extensa, nýbrž je vždy

věci k něčemu. Je pochopitelný jenom z hlediska všech vztahů, do nichž je začleněn. Nástroj není myslitelný bez toho, čemu slouží. Heidegger má dále ponětí toho, že výsledkem použití nástroje a celé činnosti je dílo (Werk).

Že nejde jen o letmé úvahy, o tom svědčí další Heideggerovy vývody. Předně ukazuje na vztah nástroje, díla a jeho použití a postihuje vztahy, jež jsou skutečně dialektické. Boty by např. nemohly být botami, kdyby se nevzalo v úvahu jejich užití. Tedy žádný výrobek bez jeho konsumpce. Důsledkem toho je, že Heidegger klade větší důraz na vztahy obstarávání než na výrobu předmětů a práci, o níž několikrát mluví, podřizuje pojmu obstarávání. Z tohoto důvodu se u Heideggera nesetkáváme ani s pojmem činnosti, poněvadž činnost je podřizována obstarávání, čímž je její pojetí, a to i z pozic německého pokantovského idealismu, zúženo. Heidegger si je přitom vědom toho, že obstarávání — lépe by bylo třeba říci činnost — prostupuje dnes celou přírodu, čili že příroda neexistuje bez vztahu k člověku. Tak je třeba nutno rozumět Heideggerovu výroku, že les je především hájem, hora lomem, řeka vodní silou (8, s. 70). Dílo a jeho užití (konsumpce) nám tedy nejsou myslitelné bez člověka a tvoří součást jeho světa, který nemusí být jen světem individuálním, nýbrž i světem veřejným. Překvapivě se zde tedy setkáváme s kategorií veřejného světa.

Nebylo by tedy správné mínění, že Heidegger vychází jen z individua a nevšímá si jevů společenských a civilizačních. Do světa např. zahrnuje prostředky styku, silnice, mosty. Je ovšem na druhé straně pravda, že tyto civilizační faktory nejsou pojaty o sobě, nýbrž z hlediska jejich vlastního filozofického dosahu. Teprve tehdy, když jsou vyňaty ze svého užívání, projevují svou podstatu. A tyto vztahy mohou být formalizovány a může se jim dostat i podoby znakové (8, s. 77). Rozhodně šel Heidegger nejdále ze všech myslitelů, kteří se otázkou znaku zabývali, a spojuje genezi znaku přímo s lidskou činností a veřejným světem, jímž rozumí formu styku. Např. znakem je mu i šipka od automobilu (8, s. 78).

Vraťme se nyní k otázce omezenosti Heideggerova přístupu. Předně je nápadné, jaké nástroje si Heidegger volí. Jsou to nástroje na psaní, pero, inkoust, podložka, stůl, lampa, dále nábytek, okno, dveře, místnost, a činnost s věcmi je charakterizována na příkladě kování (8, s. 69). Dotýká se kladiva ne jako věci, jež je před námi (vorhanden), při čemž by nebylo zapotřebí vědomostí o vlastní struktuře kladiva. Kladivo není tudíž na pozorování, nýbrž na použití. Čím méně se teoreticky zkoumá, tím se ho lépe užívá. Zde jde pak o omezenost ještě v jiném slova smyslu. Čím více by se prosadil přístup teoretický, tím méně bychom pochopili podstatu kování, již rozumíme porozumění tomu, co je k dispozici. Vlastní nazírání je pak maximálně vklíněno do vlastního použití, čili porozumění se redukuje pouze na používání. Nebo, vyjádřeno ještě pregnančně Heideggerem: Praktické chování není ateoretické ve smyslu

nedostatku vidění a rozdíl od teoretického nazírání není v tom, že se zde nahlíželo a tam jednalo a že jednání, aby nebylo slepé, používá teoretického poznání, nýbrž pozorování je původně obstarávání; stejně jako jednání má své vidění (8, s. 69).

Stejně omezený je i obsah produktu obstarávání, t. j. díla (Werk). Heidegger vidí i účelové vyústění použití nástroje v „díle“ a při této příležitosti používá dokonce termínu práce, avšak spíše náhodně (8, s. 70). O čistě řemeslném charakteru tohoto pojetí obstarávání práce svědčí i materiál, jehož se při zpracování používá, to je kůže, nit, hřebíky. Že zde jde skutečně o vztah řemeslné práce, tím se Heidegger netají (in seinen handwerklichen Zuständen liegt in ihm zugleich die Verweisung auf den Träger und Benutzer). Zde je možno nejlépe poznat, zda např. u krejčího vztah pasuje.

Jen namátkou se Heidegger zmiňuje o tom, že s těmito kvalitami se setkáváme i tam, kde jde o tuctové zboží, přitom ovšem v zeslabené či průměrné podobě. Styk s veřejným světem je pak vlastně zprostředkován přes dílnu. Veřejné vztahy, které rámec dílny překračují, jsou koneckonců vztahy bezprostředního okolí (tedy silnice, mosty, budovy, krytá železniční nástupiště, hodiny) (8, s. 70—71).

To je tedy maximum, jež Heidegger dovede postihnout. Mohli bychom tedy uzavřít tím, že Heidegger nepřekračuje rámec řemeslné malovýroby, že je tedy prakticky filozofem z osady Messkirch. Ale problematika nabývá poněkud jiné podoby, uvážíme-li procesy industriální konsumpční společnosti, v níž pojem obstarávání nabývá nového významu z hlediska služeb a pod. Ale přesto je vidět, že se Heidegger ke skutečnému pojetí industriálního světa propracoval ne zcela.

LITERATURA

1. KUDRNA, J.: Studie k Hegelovu pojetí historie. Praha 1964.
2. PRAUS, G.: Erkennen und Handeln in Heideggers Sein und Zeit. Freiburg, München 1977.
3. GERLACH, H. M.: Martin Heidegger: Denk- und Irrwege eines spätbürgerlichen Philosophen. Berlin 1982.
4. GOLDMANN, L.: Lukács und Heidegger. Darmstadt 1973.
5. MARCUSE, H. — SCHMIDT, A.: Existenzialistische Marxinterpretation. 1973.
6. GUDOPP, W. D.: Der Junge Heidegger. Berlin 1983.
7. NOLTE, E.: Ein Höhepunkt der Heidegger Kritik. Victor Farias Buch Heidegger et le nazisme. Historische Zeitschrift 1988.